

УДК 347.998 (497.11) „1835/1903”
342.4 (497.11) „1835/1903”
Изворни научни рад
Предато: децембар 2004.
BIBLID: 0550-2179, 38 (2004) 2:1: p. 243-255

*Др Ранко Кеча, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

О ПОЛОЖАЈУ СУДСТВА У УСТАВИМА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Сажетак: У раду се приказују решења устава који су важили у периоду постојања Кнежевине односно Краљевине Србије, из домена уставноправне регулативе судске власти. Анализиране су одредбе свих тада важећих устава – Устава од 1835. године, Устава од 1838. године, Устава од 1869. године, Устава од 1888. године, Устава од 1901. године и Устава од 1903. године. У свим наведеним текстовима, у мањем или већем обиму, постоје одредбе којима се регулише судска власт. Понекад су те одредбе сасвим парцијалне и изузетно рестриктивног садржаја да би временом, усавршавањем уставноправне регулативе и метода, добиле значај садржајних целина добро укомпонованих у структуру осталих уставних одредаба и сасвим прихватљиво формулисаних решења од којих нека и данас задржавају своју актуелност и правнополитичку вредност.

Кључне речи: Кнежевина Србија, Краљевина Србија, устав, организација власти, судство, судски систем, судови.

I

У седамдесетак година Кнежевина а затим Краљевина Србија бележи веома интензиван уставни развој. У овом периоду који започиње доношењем Устава Књажества Србије (Сретењског устава) од 1835. године све до доноше-

ња завршног уставног акта Устава за Краљевину Србију од 1903. године, у изузетно сложеним друштвеним, политичким и правним приликама, уобличаван је уставноправни оквир нове државе. У наведеном периоду уставноправна идеја добија свој непосредни израз у више уставних докумената различитог значаја, садржаја и трајања. У свему томе, као стално присутна константа, јесте свест да о томе да Србија мора бити уставно уређена и организована држава. У питању је идеја која у перспективи тог времена још није добила свој непосредни израз и опште уважавање у неким веома значајним европским државама тога времена а исто тако ни у већини новонасталих држава ближег окружења које су се такође налазиле у процесу еманципације и ослобађања од турске власти. Шта више, одређени акти са елементима уставноправне регулативе се појављују и раније, у периоду трајања Првог српског устанка. Све то говори о постојању веома снажне уставноправне идеје која је у прво време и пре свега коришћена као инструмент за што снажнију еманципацију од турске власти да би у каснијим фазама уставног развоја, артикулисала и изражавала неке друге интересе и вредности. Све се то дешава, дакле, у изузетно сложеним друштвеним, политичким, економским и правним условима који су битно обележиле поменути период и у оквирима државе која још није успоставила пуни суверенитет и уз веома снажно присуство утицаја страних сила. Наредне фазе уставног развоја Србије битно обележава стална напетост, снажни конфликти и међусобно супростављање најважнијих носилаца државне власти уз паралелно постојање династичког сукоба, економских и друштвених противречности и траума праћених често непомирљивим односима главних политичких субјеката артикулисаних у практичном деловању и односима релевантних политичких странака.

Као што је наглашено, уставноправна идеја добила је у овом периоду свој израз у више уставних докумената. Прво је, 1835. године, донет Устав Књажевства Србије назван и Сретењским уставом према датуму његовог доношења. Непосредно по доношењу овог устава, 1838 године, донет је нови – Устав Књажевства Србије назван Турским уставом због тога што је обнародован султанским хатишерифом. Реч је о уставном тексту најдуже трајања у уставноправној историји Србије али и тексту који је *de facto*, низом закона, стављен ван снаге и није примењиван у значајаном временском периоду. Године 1869. године намесници малолетног књаза Милана Обреновића, доносе Устав за Књажеводство Србију, који је због те чинјенице назван Намесничким уставом. Уставом од 1888. године Кнежевина Србија се конституише као краљевина али то није основно обележје и вредност наведеног уставног акта. У низу аспеката овај текст представља квалитетан уставни акт сасвим на нивоу најсавременијих решења прихваћених у време његовог доношења. Наредни устав јесте Устав Краљевине Србије од 1901. године. Најзад, последњи у низу уставних докумената јесте Устав за Краљевину Србију од 1903. године.

Потребно је, ипак, нагласити да се уставноправни развој Србије није одвијао тако једноставно и праволиниски како би се могло закључити на основу претходног текста. Низ је ситуација у којима су одређени уставни документи у

периоду њиховог формалног важења фактички стављани ван снаге, и обрнуто – познате су и ситуације накнадне рецепције уставних аката који су престали да важе. Све ово указује и представља рефлексију изузетно сложених и комплексних прилика у којима се развијао уставни систем Кнежевине, односно Краљевине Србије. Већ смо навели пример Турског устава који је у значајној мери суспендован у периоду после Светоандрејске скупштине, пре свега потпуним рedefинисањем положаја Државног совјета према позицији кнеза у вршењу државне власти. Као илустрација за наведену тезу може да послужи период после 9. маја 1894. године када је краљ Александар, суспендујући Устав од 1888. године вратио на снагу Устав од 1869. године. С друге стране, неки од побројаних уставних текстова, због изузетно кратког периода свог важења, имају више значај формулисања одређене уставноправне идеје а не акта стварног важења и трајања. У наведеном смислу се могу издвојити уставни из 1835. и 1901. године. Треба споменути и да је уставни текст од 1903. године својеврсна и готово дословна рецепција Устава од 1888. године.

У наведеним оквирима, и у општем временском и друштвеном контексту у којем су се уобличавали конкретни уставни пројекти и идеје, перманентно је присутна и артикулисана идеја о потреби уставног одређивања судске власти што само по себи, представља чињеницу вредну поштовања. Наравно, период пуне афирмације судске као посебне и самосталне државне власти уследиће знатно касније јер се то дешавало у знатно развијенијим државама тог времена. Битно је да нема уставног текста у којем се ова власт не спомиње и посебно не регулише. У првим текстовима у питању веома мали број, несистематично повезаних одредаба да би касније та регулатива постајала исцрпнија и комплекснија градећи својеврстан подсистем уставноправне регулативе. Исто тако, и најповршнији увид у наведене уставне текстове јасно показује да судство није било приоритетан предмет уставноправне регулативе нити да је било у првом плану пажње редактора тих уставних докумената. Вредно је, међутим, нагласити да се већ у Сртењском уставу, одредби члана 5. у трећој глави овог текста, изражава идеја о постојању три посебне и одвојене државне власти: законодавне (законодатељне), извршне (законооизвршетељне) и судске (судејске) власти. Идеја је изузетно вредна и сасвим у модерна за време у којем је уобличена тако да јој значај не одузима чињеница што је претежан део одредаба о организацији државне власти, садржаних у овама уставу, посвећен другим органима власти - књазу и Државном совјету.

II

Као што је наглашено, у члану 5. Устава из 1835. године, говори се о судској власти као посебној државној власти. Тиме се у одређеном смислу прокламује, можда је прецизније рећи антиципира, идеја поделе власти која у цитираном уставном акту ипак није добила реалну подршку и израз. Основни предмет

регулативе овог документа представљају законодавна и извршна власт пре свега путем одређивања положаја кнеза и Државног совјета којима се поверава вршење законодавне и извршне власти. Насупрот тој регулативи одредбе судској власти су малобројне. Систематизоване су у посебну, седму главу, устава што сигурно представља одређену вредност посебно у светлу уставноправних искустава тог времена. Од 142. члана које укупно садржи овај устав, судску власт регулише се у свега пет чланова сасвим редукованог садржаја (од 77. до 82. члана). По члану 77. Устава од 1835 године, вршење судске власти се врши у име кнеза и у наведеном смислу израз је монархистичког устројства државе. Наредни члан успоставља троинстанциону организацију судског система. Окружним судовима се поверава првостепено суђење, Велики суд поступа као другостепени, апелациони суд док се трећа и највиша судска инстанца успоставља у оквирума других двеју власти и то на тај начин што је прописано да ће у оквирума Совјета државног бити успостављено једно одељење као суд (судилишће) које поступа у трећем и последњем степену (члан 78. Устава од 1835. године). У члану 79. до изражаја долази тежња о потреби афирмисања начела законитости у вршењу судске функције и везаности судова за законе. У истом члану присутна је и идеја о остваривању начела равноправности правних субјеката пред законом што је у дословном тексту формулисано на следећи начин: "По свој Србији руководићесе правосудије једнако и по једном законик у Србском, који ће се како за грађанске парнице, тако и за кривице и злочинства што скорије јавно и издати и Судовима предписати". У члану 80. се прокламује начело судске независности и везаности судије искључиво законом. Прописује се да судија такву своју позицију у вршењу судске власти треба да потврди давањем заклетве одговарајућег садржаја приликом именовања за судију. С друге стране, у цитираној одредби, сасвим у складу са савременим начином функционисања овог начела, изражава се забрана сваког утицаја других власти на вршење ове функције „никаква, ни већа ни мања, власт у Србији не има права отвратити га од тога, или заповедити му, да другачије суди него што му закони предписују". Најзад у последњем члану ове главе посвећене судској власти доводи се о праву на надлежног судију, члан 81. Устава од 1835. године. Формулација није најјаснија али се може разумети као право странке да јој суди суд одређен и надлежан по закону, „нико се не може отети од природног свога суда и отвући другому".

Када се наведене одредбе анализирају и доведу у шире контексте уставноправних решења формулисаних Уставом из 1835. године, видљиво је да понекад имају значај голе прокламације и саопштавања начела које није нашло нити је могло имати одговарајућу уставноправну подлогу нити је за њено остваривање постојао реалан друштвени и политички контекст. У светлу примене низа других одредаба којима се регулишу положај других власти и као и органа који ту власт остварују а пре свега у светлу позиције која се овим уставним текстом обезбеђује и гарантује кнезу као најзначајнијем носиоцу законодавне и извршне власти, видљиво је да судска власт тог времена још није опремљена свим потребним прерогативима који би обезбедили њену снажнију еманципацију.

III

За разлику од Сретењског устава који је имао сасвим јасно постављену систематику и организацију текста, Устав из 1838. године није имао наведени квалитет. Одредбе о судској власти, као ни остале уставне материје, нису систематизоване и издвојене у посебне главе али је регулатива која се тиче одређивања уставног положаја судства, обухватнија у односу на претходни уставни текст, како по броју чланова тако и по садржају одредаба посвећених регулацијама

Одредбе о судству садржане су у више чланова, од 30. до 43. члана, чланова 44, 47, 48, а такође и од 54. до 57. члана Устава из 1838. године. Одредбе чланова 54. до 57. индиректно се односе судство али се и тим, посредним, путем потврђују веома значајна начела везана за вршење судиске функције.

У групацији одредаба које су непосредно регулишу судски систем значајне су оне које одређују организацију судства у Кнежевини. У наведеном смислу организују се три врсте судова. Успостављају се мировни судови (судови примирителни) који судску власт врше у селима. У састав ових судова улазе месне старешине (члан 30. Устава од 1838. године). Судови суде у зборном саставу који сачињава председавајући и два члана суда који су изабани од стране становника места у којем се суд образује (члан 31. Устава од 1838. године). У поступку пред овим судовима поступак се водио по начелу усмености и непосредности (члан 32. Устава од 1838. године). Као што се види састав ових судова је у потпуности лаицизиран а надлежност ограничена на парничне поступке багателне вредности до 100 гроша, као и кривичне поступке незнатне друштвене опасности за које је забрањена казна до три дана затвора и телесна казна 10 удараца штапова (члан 31. Устава од 1838. године). Мировни судови у много чему немају својство државних судова у пуном значењу појма. То се посредно и наглашава у самом тексту Устава из 1838. године јер се атрибут првостепених судова везује само за судове који се образују за вршење судске за подручје сваког од 17 округа (окружја). Да је тако показује и чињеница да против одлука ових судова није гарантовано право на жалбу (апелацију) а такође и околност да је њихов састав сасвим лаицизиран а избор судија поверен мештанима. Окружни судови (судови окружја) су одређени као првостепени. У питању су судови који поступају у парницама у којима вредност предмета спора прелази износ од 100 гроша, суде у трговачким парницама и воде кривичне поступке за дела забрањена казном која прелази 10 удараца штапова, (члан 32, 35. Устава од 1838. године). И у погледу ових судова примењује се начело зборног, колегијалног суђења. Суд суди у саставу од три члана од којих један обавља функцију председника. Својство највишег суда у кнежевини има Апелациони суд. Надлежност овог суда искључиво је инстанциона, поступање по правном леку апелације. У питању је правни лек који у свему одговара правном леку жалбе. И састав овог суда је зборан, чини га пет судија од којих један врши функцију председавајућег (члан 37. Устава од 1838. године). Дакле, као и у Уставу од 1835. године, овим текстом се успоставља сложена организација судске власти при чему се једним судови-

ма поверава првостепено суђење а судовима вишег ранга поступање по правним лековима што јесте једна од неопходних гаранција јединственог функционисања правног система и једнообразности у примени права.

У уставном тексту су садржане и одредбе којима се регулишу услови потребни за стицање својства судије. Као што је наглашено судије мировних судова су бирани од стране мештана места а судије других судова су именовани, кнежевским указом (члан 54. Устава од 1838. године). За судије су могла бити бирана лица српске националности (рођени Срби) или лица која су то постала прирођењем (члан 38. Устава од 1838. године). Захтевала се и одговарајућа старост за стицање својства судије. У окружним судовима лице које је требало бити именовано за судију морало је бити старије од 30. година, а за судије апелационог суда старосна граница је одређена на навршених 35 година живота (члан 34, 37. Устава од 1838. године). Важно је нагласити да у оквирима одредаба које регулишу статус судије постоје и оне које су инспирисане веома присутном потребом да се обезбеди потребан (и квалитетан) судијски кадар којег је иначе било недовољно. У наведеном смислу треба разумети одредбу члана 41. а посебно одредбу члана 55. Устава од 1835. године. Према члану 55. судијама окружних и апелационог суда се забрањује промена судијске службе и захтева њихово усавршавање за обављање ове функције: „Људи од закона, имајући званија Судејска неће моћи нигда променути службу, ни получити места другкуда, кромје у Судовима, и бит' ће дужни занимати се искључително усавршенствованију у части Судејској”. Вредна је и помена одредба члана 56. Устава од 1838. године по којој се забрањује (евентуални) премештај цивилних и војних чиновника у судове чак ни привремено. Као и у погледу других државних службеника и за судије се предвиђа начело поступности напредовања у каријери (члан 54. Устава од 1838. године).

Начело о независности судске власти има одговарајуће место и у овом уставном тексту. У члану 44. Устава од 1838. године. „Никакав Чиновник Књажевства, грађдански или војени, виши или нижи, не може мешатисе у дјела претпоменути три суда, но они могу бити позвани за извршеније њини пресуда”. Присутно је и правило по којем судија не може бити разрешен функције под сумњом да је повредио дужност док се то не докаже у посебном поступку (члан 42. Устава од 1838. године).

У уставном тексту је дошло до изражаја и право на жалбу (апелацију) против одлуке окружних судова, у року од осам дана од дана доношења првостепене пресуде. Вредно је споменути да редактори овог текста, сасвим прецизно имају у виду установу правноснажности (и извршности) пресуде која није побијана апелацијом. (члан 36. Устава од 1838. године).

Најзад, у члану 48. Устава од 1838. године, одређује се и правило о месној надлежности првостепених судова.

У целини посматрано, мада је регулатива о судству сасвим несистематична и по распореду чланова, њиховом редоследу а веома често са израженим редакцијским недостацима у формулацији конкретних, појединачних чланова, приметно је присуство сасвим квалитетних идеја и решења која су на нивоу европских искустава тог времена.

IV

За разлику од претходна два уставна текста, одредбе Устава од 1869. године изложене су систематичније али садржајно нешто уже, посебно када се упореде са одредбама Турског устава. Основни разлог за овакав приступ редактора треба сагледати у околности што је у време важења овог устава знатно шири круг питања, укључујући и она која се односе на судство, постојао предметом законодавне регулативе која је временом постајала све богатија и бројнија. Дошло је до развоја у уставноправном методу што је подразумевало одговарајућу редукацију уставних одредаба непосредне примене. Устав од 1869. године има укупно 133 члана. Подељен је и систематизован у 10 ужих целина, делова. Одредбе о судовима садржане су 10 чланова VII дела, од 108. до 119. члана.

Чланом 108. Устава од 1869. године прокламује се степенаста орданизација судског система у Краљевини али за разлику од претходних текстова ти се судови не одређују поименично него се њихова организација, врсте и надлежност препуштају законској регулативи.

У тексту је на један сасвим прецизан начин формулисано начело законитости и независности судства. Правда се изриче у име књаза. При изрицању правде судови су независни и не стоје под никаквом влашћу осим закона (члан 109. Устава од 1869. године). Другим врстама државних власти забрањује се мешање (вршење) судске власти нити се судовима допушта вршење законодавне или управне власти (члан 110 став 1. Устава од 1869. године). Странкама се гарантује право да о њиховим правима може судити само суд одређен у закону, и надлежан по закону (члан 111. Устава од 1869. године). Као додатна гаранција да ће судови при вршењу своје функције бити искључиво везани законом наглашава се њихова обавеза да у пресуди морају изложити основ суђења и навести параграфе по којима је пресуђено (члан 115. став 2. Устава од 1869. године).

У члану 114. Устава од 1869. године изричито се наглашава правило о зборности суђења, и предвиђа да при изрицању правде у судовима мора поступати најмање тројица судија. Само изузетно наведено начело се може законом ограничити и суђење у парничним и кривичним стварима мањег значаја поверити судији појединцу. Присутна је и идеја о потреби увођења поротног суђења, истина само у кривичним стварима и за најтежа кривична дела – разбојништва, опасне крађе и паљевине (члан 117. Устава од 1869. године).

Што се тиче статуса судија уставноправна ограничења која се тичу својстава лица потребних за стицање ове функције ограничења су веома рестриктивно постављена. Два су. Једно је старосно. За судију првостепених судова се захтева да буду старији од 25 година, а за судије виших судова старосна граница је померена на узраст преко 30 година (члан 113. Устава од 1869. године). Друго ограничење је уведено у циљу спречавања непотизма у судовима и забрањује да у исто време у истом суду буду судије лица која се налазе у крвном стродству у правој линији без обзира на степен а у побочној линији закључно са четвртим

степеном сродства, сметња је било и тазбинско сродство до другог степена (члан 112. Устава од 1869. године).

Начела која се односе на формулисање одређених уставноправних гаранција у домену остваривања правне заштите у конкретним судским поступцима су сасвим рестриктивно одређена. Прокламује се само начело јавности суђења у сасвим савременом значењу овог појма. Претрес у судовима је јаван а јавност може бити ограничена законом само због разлога јавног поретка и морала. Пресуда се објављује усмено и јавно (члан 115. став 2. Устава од 1869. године).

Најзад у кривичним поступцима утврђено је право оптуженог да одреди браниоца уз право да, у случајевима одређеним законом, бранилац биде постављен по службеној дужности (члан 116. Устава од 1869. године).

У сваком случају, посматрано искључиво кроз призму нормативних формулација и редакцијских решења, Устав од 1869. у овом домену успоставља низ начела, правнополитичких циљева и вредности која и у данашњем времену задржавају своје пуно значење. У наведеном смислу стварно је вредан пажње напор редактора да се она непосредно изразе и артикулишу у уставном тексту. Проблем је, међутим, доста велики раскорак фактичког и правног који обележава период у којем је овај уставни текст био на снази. Као илустрација наведеног стања може да послужи расплет такозване Мајсторовићеве афере чији је крајњи резултат био то да су судије Великог суда завршиле у затвору јер нису пристале да суде на начин захтеван од кнеза и владе. Наравно, у таквом контексту идеја о независно успостављеном судству преставља више визију а мање говори о реалном и сасвим оствареном концепту вршења државне власти.

V

По броју чланова Устав од 1888. године преставља најобимнији текст од укупно 204 члана. Сам текст је према природи материја које су предмет уставног регулисања подељен на делове. Од петнаест таквих целина једна је посвећена судству. У осмом делу Устава од 1888. године, од члана 147. до члана 161, садржане су доста прегледно и систематично изложене целине којима се обезбеђује уставноправна подлога судске власти у Краљевини.

Сходно монархистичком уређењу државе, у члану 147. став 4, Устава од 1888. године наглашено да се правда изриче у има краља али се истим чланом прокламује начело независности у вршењу те власти. То је двојако изражено. Прво, као као заповест судовима да у вршењу своје функције нису везани никаквом дугом влашћу осим закона. Друго, одређује да законодавна и управна власт не може вршити судске послове као што ни судовима није допуштено да остварују законодавну и судску власт. Начело законитости у овом уставном тексту је изражено на сасвим савремен начин и у функционалној и у организационој компоненти. У функционалном виду се изражава у смислу цитиране одредбе члана 147. Устава од 1888. године као везаност судова да правну заштиту

пружају искључиво по закону, као акт примене материјалног и процесног права. Ова везаност се посебно потенцира уставним правилом по којем се у свакој пресуди и сваком решењу суда морају навести разлози и законске одредбе на којима су засноване те одлуке (члан 153. став (одељак) 2. Устава од 1888. године). У организационој компоненти ово начело је обезбеђено правилом да се судови могу оснивати само законом и да се само законом може одредити њихова надлежност. Истовремено, а то је стварно вредно помена, забрањује се успостављање ванредних или преких судова или комисија за суђење (члан 148. Устава од 1888. године) Правило је прихваћено и у односу на војне судове јер се прописује да ће се посебним (нарочитим) законом одредити њихов састав, уређење и надлежност, као и услови које морају имати њихови чланови (члан 160. Устава од 1888. године). Најзад, формулисана је забрана поступања судова у свим оним стварима за које нису надлежни по закону по закону што јесте посебан аспект изражавања начела законитости али и једног посебног права које је касније артикулисано као посебно индивидуално право на суд (судију) одређеног законом (члан 151. Устава од 1888. године).

Уставом су одређене и основе организације судства у Краљевини. Прописана је троинстанциона организација судства коју чине: првостепени, Апелациони и Касациони суд. Првостепени судови су одређени да поступају као судови првог степена, Апелациони поступа као суд другог степена док Касациони суд, који се оснива за територију Краљевине, представља највишу, трећу судску инстанцу у држави која искључиво одлучује о правним питањима и, што заправо и није вршење судске функције у пуном значењу појма, о сукобу (надлежности) судске и административне власти. Председник Касационог суда је по свом положају постављен у ранг државног саветника (члан 150. Устава од 1888. године).

Начело независности судства је изражено и заштићено и у субјективној компоненти путем уставноправног дефинисања положаја судије у вршењу ове власти. У питању је низ садржајно богатих одредаба којима се, на начин који би и из перспективе данашњег времена заслуживао позитивну оцену, уређује стицање статуса судија, њихова заштита и лична независност.

Судије се постављају у звање. Поставља их краљ (члан 155. став 1. Устава од 1888. године). Услови који одређено лице мора испунити да би могло бити бити именовано за судију су: српска националност и испуњавање општих услова који се захтевају за вршење државне службе, завршен правни факултет у Србији или иностранству. За постављење на место судије првостепеног суда захтева се да је кандидат старији од 25 година а за постављење у вишем (Апелационом) суду да је старији од 30 година. Као додатни критеријум за постављење у звање судије или обављање функције председника суда се захтева одређено радно искуство. За председнике првостепених судова и судије Апелационог суда се захтевало да су најмање пет година вршили функцију судије у првостепеним судовима или да су радили као секретари министарства правде или виших судова, или да су радили као редовни професори права у Високој школи, или да су седам година вршили правозаступничке послове као јавни правозаступници (члан 157. став (одељак) 1. и 2. Устава од 1888. године). За председни-

ка Апелационог суда, председника и судије Касационог суда захтевано је да су десет година радили као судије, редовни професори права у Великој школи, или да су десет година радили правозаступничке послове као јавни правозаступници или да су пет година били судије апелационог суда, или били председници првостепених судова или министри правде. У циљу заштите судијске функције уведене су и забране у погледу могућности постављења одређених лица да врше овај посао. У наведеном смислу за судију или председника суда није могло бити постављено лице које је дисциплинском пресудом Касационог суда отпуштено из судске службе или које је пресудом редовних судова за обичне (просте), неполитичке злочине или преступе изгубило судијску службу (члан 157. став (одељак) 4. Устава од 1888. године). У циљу одржања ауторитета судова, спречавања непотизма за који се претпостављало да може имати негативан утицај на рад судова, уведена је и забрана постављења одређеног лица у суд у којем већ раде његови ближи сродници, по крви у правој линији у било ком степену, побочној линији закључно до четвртог степена а по тазбини закључно са другим степеном сродства (члан 156. Устава од 1888. године). И поступак постављења судија Апелационог и Касационог суда као и поступак избора председника ових судова укључујући и председнике првостепених судова био је уставно регулисан. Председници првостепених судова су се бирали на основу посебних листа којима је предлагано именовање кандидата. Постојале су две листе. Једну је предлагао Апелациони а другу Касациони суд. Механизам путем којег се вршило предлагање председника и судија Апелационог и Касационог суда је био нешто другачију али су се исто тако сачињавале две листе. Једну је предлагао Државни савет а другу Касациони суд. На свакој кандидационој листи је морао бити дупло већи број кандидата од броја који се бира. Кандидати су могли бити истовремено стављени на обе листе (члан 155. став (одељак) 2, 3. и 4. Устава од 1888. године). И најповршнија анализа приказаних решења показује да је овим путем постављена уставноправна подлога на којој је постало могуће остварити висок стручни и морални квалитет судијског кадра.

Регулисање статуса судије такође садржи решења којим се ствара потребна основа за његову независност у вршењу функције што је нужан предуслов и гаранција независности судства у целини. И у овом сегменту уставни текст садржи сасвим прихватљива и у потпуности актуелна решења. Успоставља се, прецизније речено наглашава сталност судијске функције, сталност у њиховим звањима. Према одредби члана 158. Устава од 1888. године, судија не може бити лишен свога звања, нити „ма под којим изговором уклоњен са дужности против своје воље, без пресуде редовних судова или дисциплинске пресуде Касационог суда. Судији је гарантована и одређена врста судијског имунитета, за грешке у раду које је учинио у вршењу судијске функције могао је бити тужен само уз одобрење Касационог суда. Мимо своје воље није могао бити пензионисан све док не наврши 60 година живота или 45 година државне службе, или кад телесно или душевно оболи тако да не може да врши дужност судије. У случају разрешења због телесне или душевне болести тражило се посебно решење Касационог суда. Као гаранција судијске независности уведено

је и правило о непокретности његове функције, судија је биран за одређени суд и могао је бити премештен само новим постављењем по његовом писменом пристанку (члан 158. став (одељак) 4. Устава од 1888. године). У циљу заштите судијске независности уведена је и забрана да се судија бави пословима и задацима који су неспојиви са његовим статусом. Судија у наведеном смислу не може вршити неку другу државну службу, изузев хонорарне професуре на правном факултету. Није могао ни привремено мимо своје воље бити упућен на обављање неке друге плаћене или бесплатне службе (члан 159. Устава од 1888. године)

Зборност суђења има у овом тексту значај уставног начела. Вођење поступака и доношење судског пресуда се поверава колегијалном саставу судова које сачињавају најмање тројица судија. Одређују се случајеви у којима изузетно може одлучивати инокосни судија. Судија појединац може да поступа у грађанским и кривичним стварима само под условом када то изричито одређује закон (члан 152. Устава од 1888. године). Предвиђа се и могућност партиципирања пороте у суђењу под условима и претпоставкама одређеним законом.

Од начела по којима се воде судски поступци посебно се спомиње само начело јавности које може бити искључено ради очувања (јавног) реда и морала. Као у савременим решењима јавност је искључена уприликом доношења пресуде (већања и гласања) али се у сваком случају мора усмено и јавно објавити (члан 153. Устава од 1888. године).

Најзад, уведено је и гарантовано право оптиженог на браниоца а ако то сам оптужени не учини бранилац му се посатавља по службеној дужности од стране суда (члан 154. Устава од 1888. године).

VI

Устав од 1901. године садржи укупно 107. чланова, систематизованих у четрнаест посебних целина, делова. Одредбе о судској власти су садржане у VII овог текста. Реч је о само једном члану изузетно сажетог садржаја. У члану 87. став 1. Устава од 1901. године прописује се да се правда изриче по закону а у име краља и у наведеном смислу наглашава функционална компонента начела законитости. Организациона компонента овог начела је одређена ставом 4. истог члана правилом по којем никакав суд ни судско уређење или надлежност не могу бити установљени, измењени или укинута другачије осим законом. Ставом 2. и 3. се прокламује начело независности судства и одређује да ће посебним законом бити одређено устројство судова по начелу независности вршења судске функције и непокретности судија.

Није потребно посебно анализирати, а стање политичких односа у то време то добро потврђује, да питање ближег одређивања позиције судства у уставном систему није посебно занимало редакторе овог текста.

VII

Устава од 1903. године преставаља готово дословну рецепцију, препис текста Устава од 1888. године. Садржи 202 члана систематизована у петнаест целина, делова. Регулатива која се односи на судску власт је садржана у VIII делу овог текста, од 146. до 160. члана. Решења су готово идентична оним из Устава од 1888. године, уз незнатно разликовање формулација у члановима којима се одређује право окривљеног на браниоца и овлаштење суда да истог постави и по службеној дужности (члан 154. Устава од 1888. године, члан 153. Устава од 1903. године).

VIII

У сваком случају, приказ уставноправних регулатива садржан у анализираним текстовима показује да се процес еманципације и уставноправног артикулација положаја судства у Кнежевини а затим Краљевини Србији остваривао у општим токовима у којима се еманциповала идеја уставности уопште. Нема уставног текста у којем нису садржане одредбе о уређивању судске власти. Понекад је та регулатива сасвим фрагментарна и успутна а понекад је изражена на један изузетно целовит и садржајан начин са низом решења која и у данашње време имају своју актуелност и високу вредност. Потребно је нагласити да се, већ 1835. године, појављује и уставноправно изражава идеја о подели власти на законодавну, извршну и судску. При томе је готово ирелевантно, имајући у виду период у којем је то учињено, што наведена концепција није имала реалну уставноправну подлогу у светлу садржаја других уставних норми којима су регулисани односи власти у целини. Потребно је посебно нагласити да је временом регулатива у домену одређивања уставног положаја судства постајала све биља и садржајнија што је посебно изражено у високој, и сасвим актуелној, вредности решења садржаних у Уставу од 1888. године. С друге стране, вредно је помена да је у питању период у којем је, сплетом најразличитијих околности и утицаја, не ретко долазило до снажног раскорака између нормативних и фактичких односа у држави. У наведеном смислу описана решења понекад имају више значај једне пројекције и друштвеног пројекта, идеје, а мање изражавају реално успостављен систем правних односа и стања.

*Ranko Keča Ph. D., Full professor
Novi Sad School of Law*

On the position of judiciary under the constitutions of the Kingdom of Serbia

Abstract

Discussion of the analyzed documents shows that emancipation and constitutional regulation of the position of judiciary in Princedom and the subsequent Kingdom of Serbia has occurred within the general stream of emancipation of constitutionality. None of the constitutional documents omitted provisions regulating the position of judiciary. Such provisions were sometimes partial and random, and sometimes they included solutions, which have been still highly evaluated and applicable, due to their wholeness and amplexness. One must point out that already in 1835 the idea of division of powers into legislature, executive and judiciary was expressed in a constitutional document. The fact that there were no provisions to regulate general aspects of governmental relations was almost irrelevant, if one took into consideration the period within which the division was made. One also needs to point out the fact that legislation on constitutional position of judiciary had become better and broader over time, which has been particularly expressed in the modern solutions contained in the Constitution of 1888. On the other hand, it is worth mentioning that one talks here about the period within which legislature and factual state differed a lot from each other, due to many various circumstances. Therefore, the discussed solutions mostly mean an idea, instead of being an actually established system of legal relations and state.